

ULUSLARARASI HUKUKUN TARİHSEL BOYUTUYLA DİPLOMASİNİN KURUMSAL GELİŞİM SÜRECİ

Nasih Sarp ERGÜVEN¹

Özet

Uluslararası toplumun birimleri arasında, uluslararası hukuk normlarına uygun biçimde menfaatlerin dengelenmesi faaliyeti olarak tanımlayabileceğimiz diplomasi, günümüze kadar birçok farklı dönemden geçmiştir. İnsan topluluklarının birbirleriyle ilişkiye geçmeye başladığı yazılı dönemin öncesinde temellerini bulan bu kavram, Yunan Şehir Devletleri, Roma ve Bizans İmparatorlukları ile birlikte ayrıntılı bir yapılanmaya sahip olmuştur. Papalık etkisinde geçen Ortaçağ'ın ardından, Rönesans ile beraber, modern diplomasiye doğru ilerleyen süreç ivme kazanmıştır. Kuzey İtalya'da, 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl başlarında şehir devletleri arasında kullanılmaya başlanan mukim büyükelçilikler, o güne kadarki diplomasi uygulamasını kökten değiştirmiştir. Devletler arasında sürekli ilişkilerin kurulması, bu döneme kadar sınırlı biçimde ve hukuki temellerden uzak olarak uygulanan diplomatik ayrıcalıkları, diplomasinin temel kurumlarından biri haline getirmiştir. Uzun dönemler değişimler geçirerek gündeme gelen diplomasinin örf ve adet hukuku özelliği, kodifikasyon çalışmaları sonucunda 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi Kavramı, Mukim Büyükelçilik, Diplomatik Ayrıcalık, Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi

INSTITUTIONAL DEVELOPMENT PROCESS of DIPLOMACY WITH THE HISTORICAL ASPECT of INTERNATIONAL LAW

Abstract

Diplomacy, which can be defined as act of reconciling the interests within units of international society and in accordance with the international legal norms, has been through various periods until today. This concept, which is grounded in preliterate before

¹ Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı (erguven@law.ankara.edu.tr)

communities had an interrelation with each other, advanced a comprehensive structure with the influence of Greek City States, Roman and Byzantine Empires. After the Medieval world which was under the influence of Popery, the process from Renaissance to modern diplomacy had been accelerated. Resident representatives, which first used in city states in Northern Italy between the end of 14th century and beginning of 15th century, revolutionized the practice of diplomacy used at the time. Actualizing the permanent relations between states transformed diplomatic privileges, which were used determinately and apart from legal foundations, into one of the main institutions of diplomacy. After the codification works, the tacit law aspect of diplomacy resulted in Vienna Convention on Diplomatic Relations on 1961.

Key Words: Concept of Diplomacy, Resident Representative, Diplomatic Privilege, Vienna Convention on Diplomatic Relations

Giriş

Diplomasi, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren toplumlar arasındaki ilişkilerin yürütülmesini mümkün kılan bir kavram olmuştur. Günümüz koşulları göz önüne alındığında, uluslararası toplumun birimleri arasında, uluslararası hukuk normlarına uygun biçimde menfaatlerin dengelenmesi faaliyeti şeklinde tanımlanabilecek olan diplomasi, bu aşamaya gelene kadar birçok dönemden geçmiştir. Devletlerin uluslararası ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için, öncelikle diplomasi kavramı ile kurumları ve tarihçesinin üzerinde durmak gereklilik arz etmektedir. Bu nedenle, “Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci” başlıklı çalışmada, diplomasi kavramı hakkında açıklamalara yer verilmiş; günümüzün diplomasi uygulamasına yön veren tarihsel süreç kapsamında ise, ilk diplomasi örnekleri, Yunan Şehir Devletleri, Roma ve Bizans İmparatorlukları, Ortaçağ ve Rönesans Dönemleri, Osmanlı İmparatorluğu Diplomasisi ve modern diplomasi ele alınmıştır.

Tanım

Diplomasi sözcüğünün anlamı üzerinde durabilmek için öncelikle söz konusu kelimenin kökeni ile ilgili açıklamalarda bulunmak gerekmektedir. Bu noktada karşımıza ilk olarak Yunanca *Diplomeis* kelimesi çıkmaktadır. Zaman içerisinde bundan, “çift” anlamına

gelen Latince *Diploma* sözcüğü türemiştir.² Bahsi geçen kelime, Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemleri boyunca özellikle ayrıcalıklara ilişkin resmi belgeleri ifade etmek amacıyla kullanılmış; zamanla resmi belgeleri deşifre etme ve arşivleme faaliyetleri *diplomasi* kavramı ile isimlendirilmeye başlanmıştır. Diplomasinin günümüzdeki anlamıyla kullanılması ise; ancak 18. yüzyılda mümkün olmuştur.³

Günümüzde temel noktaları aynı olmakla beraber farklı bakış açılarını yansıtan birçok diplomasi tanımı mevcuttur. En genel anlamıyla diplomasi, “*milletlerarası ilişkileri yürütme ve yönetme mesleği ile bu mesleğin uygulama alanıdır*”.⁴ Devlet hükümetlerini ön plana çıkaran bir başka görüşe göre diplomasi, “*bir hükümetin belli konulardaki kanı ve görüşlerini doğrudan doğruya diğer devletlerin karar vericilerine iletme sürecidir*”.⁵ Bu doğrultuda bir başka tanım diplomasiyi, “*devletler arasında barışçıl ilişkilerin hükümet görevlileri ve yetkili ajanlar aracılığıyla icra edilmesi*” olarak ifade etmektedir.⁶ Devletler arasındaki ilişkileri yürütmeyi diplomasi açısından temel alan tanımların birçoğunda ilgili hususun bir *sanat* olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak; “*diplomasi, uluslararası ilişkilerin barışçı yol ve araçlarla yürütülmesi sanatıdır*.”⁷, “*uluslararası ilişki ve görüşmeleri kendi çıkarlarına uygun biçimde yürütme sanatıdır*.”⁸, “*uluslararası ilişkilerin görüşmeler aracılığıyla büyükelçiler ve diğer diplomatik kadro üyelerini tarafından yürütülmesi görev veya sanatıdır*.”⁹ tanımları gösterilebilir. Diplomasini açıklarken sanat kavramı yanına bilimi ekleyen bakış açısı da önem arz etmektedir. Buna göre, “*Diplomasi, fonksiyonu itibariyle ilk önce bir sanat halinde belirmiş olsa dahi onun ilim ile olan münasebetlerini inkar etmek kabil değildir. Muhtelif devletlerin hukuki, siyasi ve iktisadi vaziyetlerini, menfaatlerini, tarihlerini, emellerini, istikbale ait düşüncelerini etrafla bilmek bir diplomat için zaruridir. Bunları öğrenip bilmek manasında, diplomasi bir ilimdir. Sonra bu bilgilere dayanarak milletlerarası işleri görmek ve yürütmek manasında da diplomasi, bir sanattır*.”¹⁰ Ulusal güç kavramı yanında uluslararası hukuka ikincil planda yer veren uluslararası ilişkiler teorisinde dahi diplomasinin sanat yönüne değinilmiştir. Buna göre, “*Diplomasi, ulusal gücü meydana getiren farklı öğeleri, ulusal çıkarları en yakından ve en dolaysız şekilde ilgilendiren*

² Seha L. MERAY, 1956, Diplomasini Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, AÜSBFD, C. 11, S. 3, s. 81

³ Hüner TUNCER, 1991, Eski ve Yeni Diplomasini, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, s. 4

⁴ Kemal GİRGİN, 1975, Çağdaş Politika ve Diplomasini El Kitabı, Ankara: Türkiye İş Bankası, s.134.

⁵ Mehmet GÖNLÜBOL, 1978, Uluslararası Politika, Ankara: AÜSBF, s. 112.

⁶ Keith HAMILTON-Richard LANGHORNE, 1995, The Practice of Diplomacy, London-New York: Routledge, s. 1.

⁷ Hüner TUNCER, 1982, Diplomatlarda Aranılan Başlıca Nitelikler, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Y. 2, S. 1, s. 17.

⁸ Ahmet Emin DAĞ, 2005, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasini Sözlüğü, İstanbul: Anka, s. 153.

⁹ Harold NICHOLSON, 1950, Diplomacy, London-New York: Oxford University Press, s. 15.

¹⁰ Zeki Mesud ALSAN, 1947, Devletler Hukuk Dersleri, Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu, s. 260.

uluslararası mesele ve durumlar üzerinde en yüksek etkide bulunabilecek bir yapıya kavuşturma sanatıdır.”¹¹

Yukarıda genel hatlarıyla değinildiği gibi, diplomasi teorisinin gelişimi süresince, dönemlerin gösterdikleri özelliklere göre farklı diplomasi tanımları ortaya çıkmıştır.¹² İçinde bulunduğumuz ve geride bıraktığımız yüzyılları göz önüne aldığımızda, diplomasiyi işleyiş bakımından temel nitelikte olan diplomatik ayrıcalık kurumunun ön plana çıktığını görmekteyiz. Söz konusu durum, gerek ilgili hususta gerçekleştirilen kodifikasyon çalışmaları gerek uluslararası alanda meydana gelen ihlallerin yaygınlığı ile gündeme gelmiştir. Bu nedenle diplomasiyi, uluslararası toplumun birimleri arasında, uluslararası hukuk normlarına uygun şekilde menfaatlerin dengelenmesi faaliyeti olarak tanımlayabiliriz.

Tarihsel Süreç

İlk Diplomasi Örnekleri

Diplomasi tarihinin, insan topluluklarının birbirleriyle ilişkiye geçmeye başladığı yazılı dönemin öncesine kadar uzandığı günümüzde genel kabul görmektedir. Söz konusu topluluklar arasındaki ilişkiler ilk olarak meydana gelen savaşlar ile kurulmuştur. Uzun süren çatışmaların ardından ara verme ve yaralılara yardım sağlama ihtiyacı, karşılıklı haberci gönderme uygulamasını başlatmış; haberci kullanılmasının diplomasi örneği olarak algılanabilmesi ise, bunların mesajlarını iletmeden öldürülmelerinden vazgeçilerek, kutsal sayılmalarını sağlayan bir statünün oluşturulması ile mümkün kılınmıştır.¹³ Bahsi geçen statü, habercilerin tanıtıcı bir işaret taşımaya başlamaları ile topluluklar arasındaki ilişkilerin ticaret ve evlenme gibi alanlarla beraber genişlemesi sonucunu doğurmuştur.¹⁴

İlk diplomasi örneklerinin ortaya çıkışı ile ilgili kesin bilgiler mevcut değildir. Üzerinde tartışma bulunmayan husus ise, bu uygulamaların sürekli nitelik taşımadığı ve kalıcı kurumlarının yokluğudur.¹⁵ Sürekli olmayan diplomasi uygulaması, diplomasi temsilcilerinin

¹¹ Yazar, diplomasiyi *ulusal gücün beyni* biçiminde değerlendirdikten sonra, her türlü avantaja sahip bir ulusun diplomasisinin gerektiği gibi işlememesi durumunda söz konusu avantajlardan yararlanılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu duruma, I. Dünya Savaşı öncesi Fransa'ya karşı üstünlük sağlanmasına karşın, diplomasiyi etkin şekilde kullanmaması sonucunda, savaş başladığında zayıf müttefiklerle bir araya gelmek durumunda kalan Almanya'yı örnek göstermiştir. Hans J. MORGENTHAU, 1970, Uluslararası Politika Cilt 1, (Çev: Baskın ORAN, Ünsal OSKAY), Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği, s. 181-183.

¹² Bu konuda çeşitli tanımlar için bkz. Temel İSKİT, 2007, Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 3-5.

¹³ NICHOLSON, s. 17.

¹⁴ İSKİT, 67-68.

¹⁵ a.g.e., s. 68.

belirli bir süre veya görevle yabancı devletin ülkesine gönderilmesi, söz konusu süre veya görev sona erdiğinde ise, kendilerini gönderen devlet ülkesine geri dönmelerini ifade etmektedir. İlk diplomasi örneklerinin genel özelliği olan bu uygulamaya, Hititler ve Eski Mısırlılar arasında mesaj, armağan, tahta çıkmaya ilişkin tebrik ve başsağlığı mektuplarının ulaştırılmasında rastlanmaktadır.¹⁶

İlk diplomasi örneklerine yönelik iki önemli belgeye değinmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, M.Ö XIV. yüzyılın birinci yarısında Eski Mısır ile Ön Asya Büyük Krallıkları ve Suriye-Filistin Şehir Beylikleri arasında diplomatik ilişkiler hakkında bilgi veren “Amarna Mektupları”dır. Sayıları dört yüzü bulan Akatça dilindeki Mektuplar, hükümdarların birbirlerine yazdıkları siyasi içerikli metinlerden oluşmaktadır.¹⁷ Amarna Mektuplarını ileten haberciler, hükümdarların birbirlerine olan armağanlarını sunmanın ötesinde, siyasi ve ticari konularda temsili içeren diplomatik ilişkiler kurmakla da görevliyidiler.¹⁸

Bu doğrultudaki ikinci önemli belge, M.Ö 1278 yılında Eski Mısırlılar ve Hititler arasında imzalanan *Kadeş Anlaşması*'dir. Adı geçen Anlaşma, ilk diplomatik belgelerin arasında yer almasının yanında, anlaşmaların bağlayıcılığı, uluslararası barış ve güvenlik ile uluslararası ittifak konularında içerdiği düzenlemeler nedeniyle uluslararası hukuk açısından önemli bir yere sahiptir.¹⁹

İnsanlık tarihinin erken dönemlerinden bu yana başvurulmuş diplomasi kavramının gelişiminde farklı dönemlerde birbirinden değişik uygulamalar ve sorunların ortaya çıkmasının temel nedeni, bütün kültürlerde yer alan yabancıların tehlike arz ettiklerine ilişkin inanış olmuştur.²⁰ Bu durum, toplumlar arasında ilişkilerin etkin şekilde yürütülebilmesi için diplomatik ayrıcalık kurumunun gündeme gelmesini sağlamıştır.

Yunan Şehir Devletleri

M.Ö 700 ile beraber izleri görülmeye başlanan Yunan Şehir Devletleri arasında gelişen diplomatik ilişkiler ile ilgili, önceki dönemlere nazaran, daha geniş bilgiler mevcuttur. O dönem coğrafyasının etkileriyle ortaya çıkan şehir devletleri, bağımsızlıklarını koruyabildikleri gibi, siyasi ve ticari konularda birbirleri ile ilişki içine girmişlerdir.²¹ Söz

¹⁶ TUNCER (1982), s. 18.

¹⁷ TUNCER (1991), s. 5.

¹⁸ Hüner TUNCER, 2006: Küresel Diplomasi, Ankara: Ümit, s. 17-18.

¹⁹ TUNCER (1991), s. 6-7.

²⁰ NICHOLSON, s. 18; Muammer Raşit SEVİĞ- Vedat Raşit SEVİĞ, 1962, Devletler Hususi Hukuku, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s. 201.

²¹ İSKİT, s. 70.

konusu devletler arasında önemli bir güç farkı bulunmaması ve ortak kültür, dil ile dini inançlara sahip olunması nedeniyle, Yunan Şehir Devletleri Dönemi, diplomasinin gelişimine önemli katkı sağlamıştır.²²

Yunan Şehir Devletleri Dönemi'ndeki diploması uygulaması birçok önemli kurumu bünyesinde barındırmıştır. Bunların ilki; *kerykes*, *presbies* ve *proxenos* şeklinde üç sınıfa ayrılan ve diplomatik ilişkileri yürüten diploması temsilcileri olmuştur. Genellikle ilk dönem Yunan Şehir Devleti diplomasisinde rastlanan ve haberci anlamına gelen *kerykes*'in yerini ilerleyen dönemlerde elçi niteliğindeki *presbies* ile konsolosun tarihteki ilk örneği niteliğindeki *proxenos* kurumları almıştır.²³

Habercilerin tümüyle diplomatik bir görev yerine getirerek kendilerini gönderen şehir devletini siyasi açıdan temsil ettiklerini söylemek mümkün olmamıştır. Bu kişilerde aranılan başlıca özellikler, hitabet yeteneği ve iletilmesi gereken mesajları unutmamak için güçlü bir hafıza şeklinde gelişmiştir. Temel görevleri ise, mesajları gönderildikleri şehir devletine ilettikten sonra kendi meclisleri önünde etkili bir konuşma gerçekleştirmekten ibaret kalmıştır.²⁴

İlerleyen dönemlerde Yunan Şehir Devletleri arasındaki ilişkilerde elçi anlamına gelen *presbies* kurumu uygulama alanı bulmuştur. Siyasi açıdan etkin ve ilerleyen yaşlarının da etkisiyle bilge statüsüne layık görülen şahıslar arasından seçilen bu kişileri, günümüzdeki örnekleriyle karıştırmamak gerekmektedir.

Haberciler gibi belirli bir görev veya süre ile sınırlı olarak gönderilen elçilerin diplomasinin gelişimine katkısı iki temel alanda gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi, diplomatik ayrıcalıklardır. Nedeni dinsel ve mitolojik öğelere dayansa da yabancı şehir devletlerine gönderilen elçilerin tanrıların koruması altında bulunduğu kabul edilmiş ve o dönemde yabancılara karşı uygulanandan farklı bir statüye sahip olmuşlardır.²⁵

Presbies kurumunun diplomasinin gelişimine bir diğer önemli katkısı, söz konusu elçilerin kendilerine verilen görevlerin yanında, devletlerini temsil amacıyla uygun gördükleri temaslarda bulunabilmeleri olmuştur.²⁶ Yunan Şehir Devletleri arasındaki ilişkilerde yaygın bir biçimde kullanılan elçiler, yukarıda da değinildiği gibi, günümüz uygulamasından oldukça uzak kalmıştır. Buna rağmen, temsil görevi kapsamında görüşmeler yapılması modern diploması ile birebir örtüşmüştür.

²² HAMILTON-LANGHORNE, s. 9.

²³ Frank ADCOCK - D. J. MOSLEY, 1975, *Diplomacy in Ancient Greece*, London: Thames and Hudson, s. 152.

²⁴ TUNCER (1991), s. 8.

²⁵ ADCOCK-MOSLEY, s. 152-153, 229.

²⁶ a.g.e., s. 155.

Yunan Şehir Devletleri'nin birbirleriyle ilişkilerini yürütmek amacıyla faaliyet gösterenlerin sonuncusu, günümüzdeki konsolosluk görevlisinin ilk örneğini teşkil eden *proxenos* olmuştur. Şehir devletleri arasında sürekli ilişkilerin kurulmasının gerekliliği üzerine ortaya çıkan *proxenos*, belirli bir görev veya süreyle sınırlı şekilde görevlendirilen diğer temsilcilerden farklı biçimde, görev yaptığı şehir devletinin vatandaşı konumunda bulunmasına rağmen; kendisini gönderen devleti temsil etmiştir.²⁷

Söz konusu kurumun, konsolos kavramının tarihteki ilk örneğini meydana getirdiği hususunda herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Hatta kendisini kabul eden devletin vatandaşı olması özelliğiyle günümüzde uygulama alanı bulan fahri konsolosluk kurumu ile büyük oranda benzerlik taşıdığı ileri sürülmüştür. *Proxenoslar*, siyasi temsil yetkilerinin bulunmamasından dolayı, daha çok ticaret ve denizlerde seyrüsefer serbestliği gibi konularda yabancı devlet ülkelerinde görev yapmışlardır.²⁸

Yunan Şehir Devletleri Dönemi'nin diplomasinin gelişim sürecine sağladığı katkıların ikincisi *Amphictyonic Konseyler*'dir. Önceleri, dini festival ve törenler amacıyla toplanılmaktayken, kısa sürede bu toplantılar Şehir Devletleri arasındaki uyuşmazlıklara çözüm arandığı Konseyler haline dönüşmüştür.²⁹ Konseylerin bir araya geldiği yerlerde zamanla daimi sekreterlikler bulundurulmaya başlanmış ve bu sekreterlikler genelde tüm şehir devletlerini ilgilendiren dini konularda uygulamalara imza atmıştır. Konumuz itibariyle önem taşıyan gelişme ise, ilgili aşamadan sonra gerçekleşmiş; zamanla Konseylerin yapıldığı mekanlar ülke-dışılık prensibi doğrultusunda dokunulmaz kabul edilmiştir. Bu durum, Konseylerde görev yapan diplomasi temsilcilerinin diplomatik ayrıcalıklara sahip olmalarını sağlamış;³⁰ söz konusu gelişme, tam anlamıyla değilse de, diplomatik ayrıcalıkların dinsel temellerden ziyade, devletler arasındaki ilişkilerin gerektiği gibi işleyebilmesinin bir unsuru biçiminde açıklanmasına olanak tanımıştır. *Amphictyonic Konseyler*, güçlü şehir devletlerinin zamanla teşkilattan ayrılmaları ve yürütmeyi kolaylaştıracak ortak bir gücün oluşturulamaması nedeniyle ortadan kalkmış;³¹ ancak diplomatik ayrıcalıkların niteliğini dinsel etkenlerden kısmen uzaklaştırması sebebiyle diplomasinin gelişimine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Roma ve Bizans İmparatorlukları

²⁷ ADCOCK-MOSLEY, s. 160.

²⁸ SEVİĞ, s. 213.

²⁹ a.g.e., s. 229.

³⁰ NICHOLSON, s. 41.

³¹ a.g.e., s. 41.

Roma İmparatorluğu birçok alanda Yunan kültüründen yararlanmışır. Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemlerinde farklı özellikler gösteren Roma diplomasi uygulamasının, diplomasinin gelişim sürecinde önemli etkileri olmamış;³² bu dönemde diplomasiye ilişkin kurumlardan daha çok, uluslararası hukuk alanında gelişmeler yaşanmıştır.³³

Az sayıdaki Roma İmparatorluğu'na özgü diplomasi kurumlarından ilki, bir çeşit anlaşmalar şubesi niteliğindeki *Fetialler Meclisi* olmuştur. Kendine özgü hukuk dalına da sahip bu kurum (*ius fetiale*), anlaşma metinlerini muhafaza etmek ve protokol kurallarının işleyişini sağlamak gibi görevleri yerine getirmiştir.³⁴ *Fetialler Meclisi* konusunda fikir birliği sağlanamamış; adı geçen kurumu, Roma Diplomasinin şekillendiği merkez biçiminde açıklayan görüşün karşısında, Roma İmparatorluğu'nun şehir devleti olduğu dönemlerden kalma ve zamanla önemini kaybetmiş olarak nitelendiren diğer görüş yer almıştır.³⁵ Roma İmparatorluğu'nun geçirdiği süreçler ve özellikle İmparatorluk Dönemi'nde diplomatik ilişkilerin sadece İmparator ile sınırlandırılması göz önünde bulundurulduğunda, *Fetialler Meclisi*'ni diplomasiye yönlendiren bir kurum olarak açıklamak mümkün gözükmemiştir.

Roma İmparatorluğu'nda yürütülen diplomasiye ilişkin ikinci kurum, *nuntii* veya *oratores* adı verilen elçiler şeklinde gelişmiştir. Güven mektuplarını ve talimatlarını Senato'dan alan söz konusu kişiler, görevlerini bu doğrultuda ifa etmiş; aksi takdirde vatana ihanet suçlamasıyla yargılanmaları gündeme gelmiştir.³⁶ Yunan Şehir Devletlerinde kullanılan ve günümüzde konsolos ile eş değer olan *proxenos* kavramı ise, Roma İmparatorluğu'nda gereksiz ve tehlikeli olarak yorumlanması nedeniyle uygulamada yer almamıştır.³⁷

Roma İmparatorluğu'nun dış ilişkilerinin yürütülmesi, Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemleri'nde farklılık göstermiştir. Cumhuriyet sırasında söz konusu faaliyet Senato tarafından gerçekleştirilmiş; bu doğrultuda elçileri görevlendirmek ve yabancı devlet elçilerini kabul etmek Senato'nun yetkileri arasında yer almıştır. İmparatorluk Dönemi'nde ise, bütün güç İmparator üzerinde toplandığından, Senato'nun yetkileri sembolik boyutta kalmıştır.³⁸ Dış ilişkilerin yürütülmesinde, diğer tüm konulardaki gibi, İmparatorun tek söz sahibi olması

³² İSKİT, s. 74.

³³ NICHOLSON, s. 23.

³⁴ TUNCER (1991), s. 12.

³⁵ J. Craig BARKER, 1996, *The Abuse of Diplomatic Privileges and Immunities, A Necessary Evil?*, Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney: Dartmouth, s. 16-17.

³⁶ TUNCER (1991), s. 12.

³⁷ SEVİĞ, s. 213.

³⁸ İSKİT, s. 74-75.

diplomasi uygulamasında bazı sıkıntılara yol açmış; Roma İmparatorluğu'na çeşitli görevlerle gönderilen elçiler için İmparator'a ulaşmak, başlı başına bir sorun haline gelmiştir.³⁹

Roma İmparatorluğu'nda, diplomasi alanına çok fazla yeni kurum kazandırılmamasına rağmen; diplomasinin gelişim süreci açısından önem taşıyan uygulamalar göze çarpmaktadır. Bunlardan en önde geleni, yabancı devlet diplomasi temsilcilerine uygulanan diplomatik ayrıcalıklara ilişkindir.

Roma İmparatorluğu tarafından, yabancı elçilere bazı diplomatik ayrıcalıklar tanındığı bilinmektedir. Burada üzerinde durulması gereken husus, söz konusu ayrıcalıklar değil, bu ayrıcalıklara aykırı fiillerde bulunduğu durumlarda izlenen yoldur. Roma İmparatorluğu'nda, yabancı devlet elçilerinin diplomatik ayrıcalıklarını kötüye kullanması halinde, ilgili elçiler özel koruyucularla kendilerini görevlendiren devlet ülkesine gönderilmiş ve sürecin devamında o devlette yargılanmaları beklenmiştir.⁴⁰ Bu durum günümüz diplomasi uygulaması ile kısmen örtüştüğü için büyük önem taşımaktadır.

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ile beraber M.S 395 yılında kurulan Bizans İmparatorluğu, içinde bulunduğu şartlar bakımından birçok farklılık göstermiş; özellikle İmparatorluğun varlığını oldukça fazla unsur tehdit etmiştir. Bunlardan ilki, Batı Roma İmparatorluğu'nun, Papa'nın tam desteğini almasının; Bizans İmparatorluğu'nu Hristiyan Dünyası içerisinde yalnız bırakması olmuştur. Aynı zamanda, birçok devlet ve kavim, Bizans'a askeri ve coğrafi açıdan sorun çıkarmış; tarihin önceki dönemlerinde her devletin başvurduğu askeri çözümler, gerekli güce ve kaynağa sahip bulunmayan Bizans İmparatorluğu için gündeme gelmemiştir. Bütün bu koşulların bir araya toplanması, Bizans İmparatorluğu'nun diplomasiyi etkin biçimde kullanmasını sağlamıştır.⁴¹

Bizans İmparatorluğu'nun diplomasinin gelişim sürecine katkısı, Roma İmparatorluğu'ndaki gibi, kurumsallaşmaya yönelik değil; uygulamaya ilişkin gerçekleşmiştir. Buna rağmen, diplomasiye sıklıkla başvurulması konuyla ilgili birçok yeniliğin gündeme gelmesini sağlamış ve sonraki dönemlerin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Söz konusu katkılardan ilki, protokol kavramının öneminin artmasıdır. Önceki dönemlerde de geçerli olan protokol usulleri, Bizans İmparatorluğu ile beraber dış politika ilkeleri ile paralel biçimde kullanılmıştır. Kaynak açısından sıkıntı içerisindeki İmparatorluk, diplomatik temaslarında bunun aksini kanıtlamak için birçok uygulamaya başvurmuştur.⁴²

³⁹ HAMILTON-LANGHORNE, s. 12.

⁴⁰ TUNCER (1991), s. 12.

⁴¹ HAMILTON-LANGHORNE, s. 14-15.

⁴² "Bizanslılar bu kendilerinden menkul üstünlüklerinin somut işaretlerini her fırsatta sergilemeye çalışırlardı. Ayasofya'nın azameti, oradaki dini merasimlerin haşmeti, sarayın taht odasındaki İmparatoru daha azametli

Bahsi geçen durum, ilerleyen dönemlerde protokol kavramına verilen değerin ve bu yöndeki uyumsuzlukların fazlalaşmasına neden olmuştur.

Bizans İmparatorluğu, dış ilişkiler konusunda, yabancı devletler arasında uyumsuzlukların doğmasına sebebiyet vermek ve dostane ilişkiler yoluyla onları etki altına almak yöntemlerini ön planda tutmuştur.⁴³ Bu durum, diplomasi temsilcilerinde aranılan özelliklerin değişiklik göstermesine neden olmuş; özellikle Yunan Şehir Devletleri Dönemi'nde uygulamada yer alan hatip diplomat, yerini gözlemci diplomat kavramına bırakmıştır. Yukarıda bahsedilen amaçlara ulaşılması için, yabancı devletlere gönderilen diplomasi temsilcilerinin güncel konular hakkında bilgi edinip rapor düzenlemeleri zorunlu hale gelmiştir.⁴⁴ Uygulamadaki bu yenilik diplomasi gelişim sürecinde mühim bir yer kaplamış ve günümüze kadar ulaşarak önemini göstermiştir. Bizans İmparatorluğu diplomasisinin, ilerleyen zamanların diplomasi usullerinin şekillenmesinde etkili olması, bu dönemde diplomasi alanında hiçbir kavramın kullanılmadığı anlamına gelmemektedir.⁴⁵

Bizans İmparatorluğu diplomasisinin taşıdığı bir diğer özellik, günümüzde kullanılan konsolos kurumunun kökeni ile alakalı olup; konuyla ilgili iki önemli etken mevcuttur. Bunlardan ilki Haçlı Seferleri'dir. Haçlı Seferleri, konsolosun dünya çapında yayılmasına sebebiyet vermiş; bu şekilde Venedik, Marsilya ve Cenova gibi şehirlerin tüccarları doğuya doğru ilerlemiş ve bazı limanlar ile şehirlerde depolar kurmuşlardır. Öncelikle depoların emniyeti için bir mahalle tesisine gidilmiş, daha sonraları ise mahallede kullanılacak yargı yetkisi için seçilen bir tüccar, konsolos olarak görev yapmaya başlamıştır.⁴⁶ Daha çok Suriye, Filistin ve Mısır bölgelerinde meydana getirilen bu mahallelerde, o dönemde uygulanan kanunların kişiselliği ilkesi doğrultusunda, Batılı tüccarlar kendi devletlerinin kanunlarına tabi olarak yargılanma hakkını elde etmişler; söz konusu yargılamayı ise, yukarıda belirtildiği gibi, tüccarlar arasından seçilen ve kendisine konsolos unvanı verilen kişi yerine getirmiştir.⁴⁷

göstermeye yönelik mekanik düzenler, yabancı ziyaretçileri etkilemek için çeşitli yöntemlere başvurulması hep bu politikanın amaçları için kullanılırdı. Saraya kabul edilen ziyaretçiler bir süre gösterişli biçimde döşenmiş, kükreyen ve kuyruklarını sallayan mekanik aslanların, şakıyan altın renkli kuşların bulunduğu salonlarda bekletilir, İmparatorun huzuruna girince onlar uzun temennalarda bulunurken taht süratle yükseltilerek İmparator daha da üstün bir konuma getirilirdi". İSKİT, s. 78.

⁴³ NICHOLSON, s. 25.

⁴⁴ TUNCER (1991), s. 14.

⁴⁵ Bizans İmparatorluğu'nda, günümüz dışişleri bakanlıklarına benzeyen, *drome* (postahene) kurumu yer almıştır. Diplomatlarda aranılan niteliklerin değişim göstermesi ile görev yapması planlanan diplomasi temsilcilerinin eğitimini de üstlenen bu kurumun bir alt birimini *scrinium barbarorum* (barbarlar bürosu) oluşturmuş; *drome*'un başında ise, *logothete* adında bir bürokrat bulunmuştur. HAMILTON-LANGHORNE, s. 19-20.

⁴⁶ Ethem MENEMENCİOĞLU, 1938, Devletler Umumi Hukuku I, İstanbul: T.C Kültür Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu, s. 132.

⁴⁷ SEVİĞ, s. 214.

Konsolos kurumunun kökeniyle ilgili ikinci etken, M.S 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve devamında meydana gelen gelişmelerdir. Batı Roma İmparatorluğu'nun ortadan kalkması ile Bizans İmparatorluğu ticaretin merkezi haline gelmiştir. Yabancı tüccarların, yukarıda belirtilen sırada, önce depolar, sonra mahalleler kurmalarını, kanunların kişiselliği ilkesi doğrultusunda kendi kanunlarının uygulanması izlemiş; bu faaliyet ise, *consul* adını taşıyan ve günümüzdeki konsolosun temelini oluşturan yargıçlar tarafından yerine getirilmiştir.⁴⁸ Söz konusu durum, zaman içerisinde gelişme göstermiş ve kapitülasyon kavramının doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Ortaçağ ve Rönesans Dönemleri

Ortaçağ'da diplomasi, diğer pek çok alan gibi, Papalık etkisi altında kalmıştır. Bu nedenle, diplomasinin gelişim sürecinde söz konusu dönemin modern diplomasiye katkısının fazla olduğunu söylemek mümkün gözükmemekte; uygulamaya ilişkin sınırlı sayıda kuralın günümüze ulaştığı bilinmektedir.⁴⁹

Yukarıda açıklanan hususlar bu dönemde diplomasi kurumları ile ilgili hiçbir gelişme yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. *Nuncius, legate, plena potens ve ambactiare*, Ortaçağ'a özgü ve Papalık nezdindeki diplomasi kurumlarıdır. Temel amacı mesajları hızlı ve isabetli bir biçimde iletmek olan *nuncius*, zamanla yaygınlaşmış; yetkilerinin kısıtlılığı bu kişilerin "*canlı mektup*" şeklinde anılmasına yol açmıştır.⁵⁰ Genellikle beraberinde bir heyetle görevini ifa eden *nuncius*'ların merasimlerde bulunması, hükümdarlarını temsil amacını yerine getirdiğinden, diğer görevlerinden ayrılan bir nitelik taşımıştır.⁵¹ Bu heyette yer alan ve haberci sınıfında değerlendirebileceğimiz temsilciler; *cursores, tabellarii, fanti* veya *varletti*'den oluşmuştur.⁵²

Özellikle kişi dokunulmazlığı olmak üzere, diplomatik ayrıcalıklar *nuncius* açısından uygulanmıştır. Söz konusu ayrıcalıkların temeli, önceki dönemlerdeki gibi, dini nedenlere dayanmış; ancak Ortaçağ diplomasi temsilcilerinden sadece *nuncius* bakımından genel kabul gören görüş, bu kişinin uğrayacağı herhangi bir zararın, temsil ettiği hükümdara yönelik gerçekleşeceği şeklinde olmuştur.⁵³ İlgili durum, hükümdarın mutlak statüsü itibariyle onun

⁴⁸ Edip F. ÇELİK, 1980, Milletlerarası Hukuk, C. I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s. 548.

⁴⁹ İSKİT, s. 85.

⁵⁰ a.g.e., s. 85.

⁵¹ Donald E. QUELLER, 1967, The Office of Ambassador in The Middle Ages, Princeton-New Jersey: Princeton University, s. 25.

⁵² a.g.e., s. 5.

⁵³ a.g.e., s. 24-25.

sözünü dile getiren elçinin, ilahların himayesi altında bulunduğu yönündeki inanışın egemenliğindeki erken dönemi yansıtmaktadır.⁵⁴ Rönesans'ın baş göstermesi ile diplomasi teorisiyle ilgili kalıcı değişiklikler meydana gelmiştir.

Nuncius ve *legate*'nin önemli bir farkları mevcutken; Ortaçağ'ın ilerleyen dönemlerinde, devletler arasındaki ilişkilerin konularının ve ilgili devlet ülkelerinin birbirlerine mesafelerinin artması, diplomaside yeni arayışlara neden olmuştur. Bu sürecin devamında ise, *plena potens* ortaya çıkmıştır.⁵⁵ Tam yetkili elçi anlamında gelen *plena potens*, anlaşma görüşmelerine katılıp müzakereler sonunda anlaşmayı imzalama yetkisini bünyesinde barındırmış;⁵⁶ ancak bunun yanında, merasimlerde hükümdarını temsil yetkisi bulunmaması, *ambactiare*, yani elçi kurumunun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.⁵⁷ Ortaçağ'ın sonuna doğru meydana gelen bu gelişme, Rönesans Dönemi ile beraber modern diplomasiye doğru ilerleyişin ilk adımı olmuştur.

Ortaçağ'da *ambactiare* ile başlayan süreç, Rönesans aracılığıyla diplomasi ilişkilerinin sürekli hale gelmesi doğrultusunda devam etmiş; önceki dönemlerde görev ve süre bakımından sınırlı şekilde yabancı devletlere gönderilen diplomasi temsilcileri bu dönemde de varlıklarını korurken, sürekli diplomasinin temel kurumu olan mukim büyükelçilik ortaya çıkmıştır.

Mukim büyükelçiliklerin gündeme gelmesi, 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl başlarında, Kuzey İtalya'da gerçekleşmiş; burada yer alan şehir devletleri arasındaki diplomatik ilişkilerde mukim büyükelçilik kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁸ Sürekli diplomasi uygulamasına Kuzey İtalya Şehir Devletleri'nde geçilmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi, komşuları Avrupa bölgelerinde henüz güçlü bir siyasal oluşum bulunmayan söz konusu devletlerin, o dönemde herhangi bir imparatorluk bünyesinde olmamalarıdır.⁵⁹ Böylelikle, bahsi geçen devletler, dış ilişkilerini yönlendirmede yetkiyi ellerinde tutabilmiştir. Siyasal egemenliğe ilişkin koşulların yanı sıra, Yunan Şehir Devletleri diplomasisinin gelişimine katkı sağlayan, ortak dil, din ve kültür gibi koşullar, Kuzey İtalya Şehir Devletleri için de geçerlidir.

Tarihteki ilk mukim büyükelçilik ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklar, 1446 yılında Milano şehrinin Floransa nezdinde görev yapmaya başlayan ve yirmi yıl bu görevi sürdüren elçisini tarihin en önce gelen mukim büyükelçisi şeklinde

⁵⁴ Zeki Mesud ALSAN, 1948, Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler, Ankara: AÜHF, s. 186-187.

⁵⁵ HAMILTON-LANGHORNE, s. 26.

⁵⁶ İSKİT, s. 85.

⁵⁷ a.g.e., s. 86.

⁵⁸ a.g.e., s. 87.

⁵⁹ a.g.e., s. 88.

değerlendirmekteyken;⁶⁰ bu konudaki bir diğer görüş ise, 1455 yılında Milano Dükü Francesco Sforza'nın, Cenova'ya gönderdiği elçinin, ilk olduğu yönündedir.⁶¹

Bahsi geçen konu hakkında üzerinde uzlaşılan bir bilgi olmamasına rağmen, Rönesans diplomasininin gelişim süreci bakımından herhangi bir tartışmalı nokta mevcut değildir. İlk mukim büyükelçinin göreve başladığının ileri sürüldüğü 15. yüzyıl ortalarından itibaren geçen sürede, Kuzey İtalya'da sürekli diplomasi ilişkileri genel bir uygulama halini almıştır. 1540'a gelindiğinde, Venedik, Floransa, Milano ve Napoli şehirleri birbirleri arasında mukim büyükelçilikler bulundurmaktayken;⁶² modern diplomasiye doğru ilerleyen bu sürece, kısa süre içerisinde İtalya'nın kuzeyinde yer alan Devletler de katılmıştır. Ortaçağ'da diplomasiye egemen olan Papalık, yaşanan gelişmelerin gerisinde kalmamıştır. İlk kez 1450 yılında sürekli görev yapmak üzere mukim bir *nuncius* İspanya'ya gönderilmiş; bunu 1500'de Venedik'e gönderilen bir diğeri takip etmiştir.⁶³ O dönemin güçlü devletlerinden Fransa'nın ve coğrafi açıdan Avrupa Kıtası'ndan farklı konumdaki İngiltere'nin, sürece dahil olması gecikmiştir. Söz konusu dönemde, geniş sınırlara ve askeri kaynaklara sahip Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomasi ilişkilerinde mukim büyükelçi kullanması; ancak birkaç yüzyıl sonra gerçekleşebilmiştir.⁶⁴

Rönesans ile beraber İtalya'nın kuzeyinde yer alan şehir devletleri arasında gelişmeye başlayan sürekli diplomasi uygulaması, Reform sürecinin ilk dönemlerinde kesintiye uğramıştır. Bunun nedeni, dinsel konularda Papa'nın tekelinin ortadan kalkmasının, farklı mezhepteki Hristiyan devletler arasında uyumsuzlukların çıkmasına ve yabancı devletlerde görev yapan mukim büyükelçilerin statülerini ihlal eden olayların yaşanmasına neden olmasıdır. Bahsi geçen gelişmelerin ardından, sürekli diplomasi uygulamasının kurumlarıyla beraber tekrar gelişmeye başladığı 16. yüzyılın ortalarında mukim büyükelçinin görevleri, bilgi edinmenin dışında, kendisini gönderen devleti temsil boyutunu da kazanmıştır.⁶⁵

Rönesans Dönemi'nde, diplomasi kurumları ile ilgili gelişmelerin en önemlileri, diplomatik ayrıcalıklar bakımından gündeme gelmiştir. Ortaçağ'da, hükümdarı temsil ettiği kabul edilen elçiler, hükümdarın mutlak statüsünden dolayı hukuki ve cezai yargıdan bağışıklık ile vergi ve gümrük bağışıklığı gibi bazı ayrıcalıklardan faydalanmışlardır.⁶⁶ Tüm ayrıcalıklar için geçerli "*genel amaca hizmet etme*" ölçütü, onların kapsamını daraltacak

⁶⁰ M. S. ANDERSON, 1993, *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*, London-New York: Longman, s. 7; HAMILTON-LANGHORNE, s. 34-35.

⁶¹ NICHOLSON, s. 30.

⁶² ANDERSON, s. 7.

⁶³ a.g.e., s. 8.

⁶⁴ a.g.e., s. 9.

⁶⁵ İSKİT, s. 93-94.

⁶⁶ a.g.e., s. 96.

biçimde kullanılmış; bu nedenle hukuki temele dayanmayan söz konusu ayrıcalıklar, oldukça sınırlı şekilde uygulanmıştır. Ortaçağ boyunca gönderildiği devletin kamu düzenini bozmaya yönelik faaliyetler tartışmasız olarak ayrıcalıkları ortadan kaldırmaktayken;⁶⁷ Rönesans Dönemi'nin diplomatik ayrıcalıklar bakımından getirdiği en büyük yeniliklerden biri, “*genel amaca hizmet etmek*” ölçütünden vazgeçilmesi olmuştur. Böylece, siyasi nedenlerle diplomatik ayrıcalıkların ihlal edilmemesi doğrultusunda önemli bir adım atılmıştır.⁶⁸

Rönesans ile beraber sürekli diplomasiye geçilmesi, önceki dönemlerde geçici süre ve görevle yabancı devletlere gönderilen diplomasi temsilcilerine ait diplomatik ayrıcalıkların yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Sürekli olmayan diplomasi dönemindeki ayrıcalıklar, mukim büyükelçiliklerin kullanılmaya başlanmasıyla uygulanabilirliklerini yitirmiş; özellikle yargı bağışıklığı konusunda, uzun ve zorlu bir gelişim sürecine girilmiştir.

Bu süreçte, öncelikle üzerinde durulması gereken husus, hukuki yargı bağışıklığıdır. Mukim büyükelçiliklerin yaygınlaşması ile yabancı devlette sürekli biçimde görev yapan diplomasi temsilcilerinin, bilhassa üçüncü kişilerle girdikleri özel hukuk ilişkileri sonucunda medeni yargıya tabi olmaları, büyük sıkıntıları beraberinde getirmiştir.⁶⁹ Ortaçağ'da uygulanan hukuki yargı bağışıklığının dönemin ihtiyaçlarını karşılamaması ve bu konuda uluslararası uyuşmazlıkların ortaya çıkması sonucunda, 18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, hukuki yargı bağışıklığı ilkesi, genel kabul görmeye başlamıştır.⁷⁰

Cezai yargı bağışıklığının sürekli diplomasi uygulamasına geçilmesi ile beraber gösterdiği değişim, yukarıda açıklanan hukuki yargı bağışıklığına benzemektedir. Ortaçağ'da uygulanan genel amaca hizmet etme ölçütü, o dönemlerde dahi, diplomatik ayrıcalıkların siyasi nedenlerle ihlal edilmesine zemin hazırlamıştır. Mukim büyükelçilerin yabancı devletlere gönderilmelerini takiben söz konusu ölçüt birçok uyuşmazlığa neden olmuş; bahsi geçen uyuşmazlıkların ortaya çıkardığı uluslararası sorunların çözümüne ilişkin arayışlar, diplomasi temsilcilerinin 18. yüzyıl ile beraber, hukuki yargıdan olduğu gibi, cezai yargıdan da bağışık kılınmasını sağlamıştır.⁷¹

Rönesans Dönemi'nde, diplomasi kurumları ile ilgili meydana gelen gelişmelerin bir diğeri, diplomasi temsilcilerinin öncelik sırasına ilişkindir. Sürekli diplomasi uygulaması

⁶⁷ HAMILTON-LANGHORNE, s. 42.

⁶⁸ a.g.e., s. 43.

⁶⁹ Portekiz'in, Hollanda nezdinde görev yapan diplomasi temsilcisinin üçüncü şahıslara borçları nedeniyle, 1666 yılında konutundaki eşyalarına haciz işlemi uygulanmış; iki yıl sonra ise, ülkeyi terk etmek isterken hakkında tutuklama emri çıkartılmıştır. Rusya'nın, İngiltere'deki diplomasi temsilcisi A. A. Matveev, yine aynı nedenle, 1708 yılında tutuklanmıştır. Kısa süren tutukluluk halı, uluslararası alanda önemli bir krize sebebiyet vermiştir. ANDERSON, s. 54.

⁷⁰ HAMILTON-LANGHORNE, s. 44.

⁷¹ a.g.e., s. 46.

doğrultusunda mukim büyükelçilerin temsil görevi ön plana çıkmış; bu durum resmi tören ve merasimlerde yabancı devlet büyükelçileri arasında öncelik sırası ile ilgili uyuşmazlıkların yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu uyuşmazlıkların, hakaret veya küçümseme suçlaması ile başlayıp, düellolara hatta savaşımlara kadar varması çözüm arayışlarını beraberinde getirmiş;⁷² bu hususta mukim büyükelçiler arasında öncelik sırasını belirleyen düzenlemeler yapılması yoluna başvurulmuştur. Papa II. Julius tarafından ilk kez 1504 yılında hazırlanan listeye göre öncelik sırası, Kutsal Roma-Germen İmparatoru Büyükelçisi, Fransa Kralı Büyükelçisi, İspanya Kralı Büyükelçisi ve diğer Büyükelçiler şeklinde meydana gelmiştir. Rönesans Dönemi'yle beraber, Papalık'ın, diğer alanlarda olduğu gibi, diplomaside de etkisini kaybetmesi söz konusu listenin uygulamadan kalkmasına sebebiyet vermiştir.⁷³ Bu konudaki en önemli düzenleme ise, 1815 yılında toplanan ve modern diplomasi döneminin başlangıcı niteliği taşıyan Viyana Kongresi'nde büyükelçilerin sınıflarının belirlenerek öncelik sorununun sona erdirilmesi olmuştur.

Rönesans Dönemi'nde, konsolosluk kurumu ile ilgili gelişmeleri de görmek mümkündür. Haçlı Seferleri ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile yaygınlaşmaya başlayan konsolosluk, 13. ve 14. yüzyıllarda ticaretin artış göstermesi doğrultusunda ortaya çıkan uyuşmazlıklarda yetkili konuma gelmiştir. Rönesans ile beraber, sürekli diplomasiye geçilmesi sonucunda, konsolosun sadece tüccarların değil, kendisini görevlendiren devletin de temsilcisi olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Bu şekilde konsolos, sürekli diplomasi uygulaması bünyesinde bulunan kurumlar arasında yer almış ve devletin resmi temsilcisi niteliğini kazanmıştır.⁷⁴

Rönesans Dönemi, diplomasiinin gelişim sürecinin modern diplomasiye doğru ilerlemesinde temel kurumların ortaya çıkması bakımından etkisini göstermiş; ancak gizlilik prensibinin kabulü nedeniyle diplomasi teorisi açısından aynı katkıyı sağlayamamıştır. Bunun sebebi, dış ilişkilerin aleni bir şekilde yürütülmesinin üçüncü devlet nezdinde elde edilmesi planlanan menfaatleri engellemesi ve kamuoyunda olumsuz bir tavrın gündeme gelmesi ihtimallerinin varlığı şeklinde ileri sürülmüştür.⁷⁵

Osmanlı İmparatorluğu Diplomasisi

⁷² İSKİT, s. 102-103.

⁷³ TUNCER (1991), s. 20.

⁷⁴ Jaroslav ZOUREK, 1957, Report on Consular Intercourse and Immunities, Document A/CN.4/108, **Yearbook of International Law Commission**, Vol. 2, s. 75,

http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_108.pdf, (Erişim Tarihi-15.05.2015).

⁷⁵ ALSAN (1948), s. 192; TUNCER (2006), s. 23.

Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomasi uygulaması yüzyıllar boyunca sürekli olmayan bir özellik göstermiş; 18. yüzyıla gelindiğinde ise, yenilik hareketleri kapsamında mukim büyükelçilikler kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu diplomasisi hakkında açıklamalarda bulunurken, öncelikle 18. yüzyıla kadarki dönem üzerinde durulmalı; devamında sürekli diplomasi uygulaması incelenmelidir. Böylelikle, iki dönem arasındaki farkların üzerinde daha ayrıntılı açıklamalarda bulunmak mümkün olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan itibaren komşu devletler ile diplomatik ilişkilerde bulunmuştur. Özellikle diplomasi gelişim sürecine uygulama bakımından katkıda bulunan Bizans İmparatorluğu ile komşu olması, iki devlet arasında dış temasların, elçi ve haberciler aracılığıyla yoğun şekilde yürütülmesine sebebiyet vermiştir.⁷⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasından, mukim büyükelçiliklerin kullanılmaya başlandığı 18. yüzyıla kadar olan dönemde, diplomasi ile ilgili bazı kurumların varlığı göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, kelime bakımından güven ve güvenlik anlamına gelen, terim olarak ise, İslam ülkesine girmek manasında kullanılan “*eman*” kurumudur.⁷⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun bir süre sürekli diplomasi uygulamasına geçmemesine karşın, yabancı devletler Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mukim büyükelçilikleri aracılığıyla diplomatik ilişkilerini yürütmüşlerdir. İlk olarak Venedik, 1454 yılında bir ahidname aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda mukim diplomasi temsilcisi “*balyos*” bulundurma hakkını elde etmiştir. Bunu 1475'te Polonya, 1497'de Rusya, 1521'de Avusturya, 1524'te Fransa, 1579'da İngiltere ve 1612'de Hollanda takip etmiştir.⁷⁸ Yabancı elçi, konsolos ve tüccarların kanun himayesine alınmaları için, Şeyhülislam'ın fetvası ile verilen bir belge olan ahidname aracılığıyla eman statüsüne sahip bulunmaları gerekli kılınmıştır.⁷⁹ İstanbul'un fethi ile beraber yabancı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde sürekli diplomasi uygulamasına geçmeleri, eman ve ahidname kurumlarına sıkça başvurulmasına sebebiyet vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş döneminin ardından sürekli diplomasi uygulamasına geçene kadar yabancı devletlerle ilişkilerini elçiler aracılığıyla yürütmüştür. İmparatorluk ile aynı doğrultuda gelişim gösteren diplomasi uygulamasında, 16. yüzyıla kadarki dönemde, elçiler ile ilgili herhangi bir sınıf veya dereceye rastlanmamaktayken; 16. yüzyılla birlikte

⁷⁶ Kemal GİRĞİN, 1992, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol), Ankara: TTK, s. 37-38.

⁷⁷ Mehmet İPŞİRLİ, 1999, Osmanlı Devletinde “Eman” Sistemi, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara: TTK, s. 3.

⁷⁸ GİRĞİN (1992), s. 62-63; İSKİT, s. 147-148.

⁷⁹ Meryem KAÇAN ERDOĞAN, 2003, 1701 Tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnâmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4, S. 1, s. 64-65.

Osmanlı İmparatorluğu elçileri, görevlerinin ve gönderildikleri devletin önemine göre, *büyükelçi* ve *ortaelçi* sınıflarına ayrılmaya başlanmıştır. Bunun yanında, mektup göndermek gibi oldukça sınırlı ve basit görevler amacıyla *nameres* ismi altında görevliler kullanılmış; temsil yetkisi gerektirmeyen temel hizmetler için ise, *çavuş* adıyla kişiler görevlendirilmiştir.⁸⁰ Özellikle 16. yüzyıl ile beraber, geçici de olsa, birçok görev maksadıyla büyükelçi ve ortaelçi sınıflarında diplomasi temsilcileri, Osmanlı İmparatorluğu'nu yabancı devletlerde temsil etmiştir.⁸¹

Osmanlı İmparatorluğu diplomasisinde 16. yüzyıldan itibaren görülen gelişim süreci, sadece diplomasi temsilcilerinin sınıfları ile sınırlı kalmamıştır. 17. Yüzyılın ikinci yarısı ile beraber, yabancı devletlerde Osmanlı İmparatorluğu'nu geçici görevlerle temsil eden diplomasi temsilcileri, *sefaretname* adı verilen ve gözlemleri ile izlenimlerini içeren raporlar tutmaya başlamıştır.⁸²

Sefaretnamelerin, diplomasi temsilcisinin görevinin niteliğine göre iki farklı türü mevcuttur. Bunların ilki, görev ile sınırlı olup, onun yerine getirilmesiyle ilgili hususları içermektedir. *Özel sefaretname* adını taşıyan bu türün yanında, yabancı devletin kültürü, ekonomisi, askeri kaynakları ve sanayisi gibi konularda bilgiler ihtiva eden *genel sefaretnameler* bulunmaktadır.⁸³ Sayıları kırka ulaşan sefaretnameler, özellikle sürekli diplomasiye geçilmeden önceki dönemlere ait Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin önemli bilgiler barındırmaktadır.⁸⁴

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sürekli diplomasi uygulamasından önceki döneme ait üzerinde durulması gereken son diplomasi kurumu, Osmanlı merkez yapılanması içerisinde önemli bir yere sahip *reisülküttâblık*'tır. Söz konusu kurum, 16. yüzyılın sonuna doğru maliyenin dışında kalan alanlarda yetkili konuma gelmiştir.⁸⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun idari teşkilatının oluşmaya başladığı dönemlerden itibaren dışişleri bürokrasisinin yönetimini elinde bulunduran *reisülküttâb*, bu gelişmeyle beraber, içişlerindeki yetkisini daha da genişletmiştir. 18. Yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli diplomasiye geçmemesi, içişleri ve dışişlerinin aynı kurumun yetki alanına girmesine sebebiyet vermiş; böylelikle dışişleri için ayrı bir kuruma gerek duyulmamıştır. İlk dönemlerde eman, ticaret beratı, yol ve giriş izni gibi konularda yetkili bulunan *reisülküttâb*, Bâbiâli'nin kurulmasıyla beraber

⁸⁰ Faik Reşit UNAT, 1987, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameler, Ankara: TTK, s. 19.

⁸¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.e., s. 17-19.

⁸² a.g.e., s. 43; TUNCER (1991), s. 47.

⁸³ UNAT, s. 45.

⁸⁴ Söz konusu sefaretnameler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.e., s. 43-235; Hadiye TUNCER-Hüner TUNCER, 1998, Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler, Ankara: Ümit, s. 48-105.

⁸⁵ Recep AHISHALI, 2001, Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl), İstanbul: TATAV, s. 9.

sadrzamanın artan yetkilerinden bir kısmını bünyesine almıştır. Böylece 17. yüzyıl ile beraber, Bâbîâlî ve yabancı devlet büyükelçilikleri arasındaki iletişimi sağlayan kurum *reisülküttâb* olmuştur.⁸⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli diplomasi faaliyetleri hakkında açıklamalarda bulunmadan önce, Kuzey İtalya'da 15. yüzyılda ortaya çıkan ve 16. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da yaygınlaşmaya başlayan mukim büyükelçi kullanımının, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıla kadar uygulanmamasının nedenleri üzerinde durulmalıdır.

Bu konudaki yaygın görüşe göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapılanmasının her aşamasında olduğu gibi, dış ilişkilerinde de dini temeller üzerinde hareket edilmiş; bahsi geçen alanda Dâr-ül İslam ve Dâr-ül Harb kavramları doğrultusunda, İslam kuralları uygulanan şahıslar ve kapsam dışındaki yabancılar şeklinde ikili bir ayırım gözetilmiştir.⁸⁷ Hatta Diyar-ı Küfr sayılan Hristiyan devletlerde belirli bir süreden fazla bulunmak dahi mümkün olmamıştır.⁸⁸ Bu sebeplerle, Osmanlı İmparatorluğu çokça bir zaman yabancı devletlerde mukim büyükelçilikler kurmamış; ancak güç kaybetmeye başladığı 18. yüzyıl ile beraber söz konusu uygulamaya başvurmuştur.⁸⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim alanında dini temellerden yola çıktığı tartışmasız bir husustur; ancak sadece bunlarla sınırlı kaldığı yönündeki yorumlara katılmak mümkün gözükmemektedir. Diplomasi uygulaması açısından bakılırsa, ilgili görüşün tersini ortaya koyan birçok husus ile karşılaşmaktadır.

Ahidname ve eman kurumlarına, sürekli diplomasi uygulamasına geçilmeden önceki dönemlerde, yabancı elçi, konsolos ve tüccarların kanun himayesine alınması için başvurulmuş; böylelikle bahsi geçen kişiler, Osmanlı İmparatorluğu'nda görevlerini güvence altında yerine getirebilmişlerdir.

Kuzey İtalya Şehir Devletleri'nde ortaya çıkan mukim büyükelçilik kullanımı, Avrupalı Devletler arasında aynı kolaylıkla gerçekleşmemiştir. İngiltere, Fransa ve İspanya gibi büyük devletler, Kuzey İtalya Şehir Devletleri'nin bu doğrultudaki taleplerini uzun süre geri çevirmiştir. Venedik, Osmanlı İmparatorluğu nezdinde mukim büyükelçilik bulundurmaya 1453 yılında başlamış; Fransa ise, söz konusu uygulamaya karşı çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli diplomasiyi geç tercih etmesinin nedenleri açıklanırken

⁸⁶ a.g.e., s. 197-206.

⁸⁷ A. Nuri YURDUSEV, 2004, The Ottoman Attitude Toward Diplomacy, Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional ?, New York: Palgrave Macmillan, s. 6.

⁸⁸ Ercüment KURAN, 1998, Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 10.

⁸⁹ Thomas NAFF, 1963, Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III 1789-1807, Journal of the American Oriental Society, Vol. 83, No. 3, s. 295.

sadece din ile ilgili hususlardan yola çıkılmasını eleştiren yaklaşıma göre, bunu destekleyen en önemli etken, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer Müslüman Devletlerle ilişkilerinin niteliği olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupalı Devletlerde mukim büyükelçileri 18. yüzyıla gelindiğinde kullanmaya başlamasının sebebinin dini unsurlara dayandığı kabul edildiği takdirde, Müslüman Devletlerle ilişkilerinde adı geçen kurumdan yararlanmasının beklenmesine rağmen; Osmanlı İmparatorluğu bu Devletler nezdinde de mukim büyükelçilikler bulundurmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu söz konusu tutumunda, Avrupalı ve Müslüman Devletler arasında ayırım yapmamıştır. Avrupalı Devletlerin, 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu haricinde herhangi bir başka Avrupa dışındaki devlet nezdinde mukim büyükelçilik kullanmaması, bu doğrultudaki bir diğer husus niteliği taşımıştır.⁹⁰ Bahsi geçen tüm etkenler göz önünde tutulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun mukim büyükelçilikleri 18. yüzyıla kadar gündemine almamasının nedenlerinin sadece dini unsurlarla açıklanamayacağı ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun mukim büyükelçiliklere yönelik yaklaşımının temel nedeni, bilgi edinme görevinin çeşitli şekillerde yerine getirilmesi olarak gösterilmiştir. Yabancı devletler hakkında bilgi toplanması, Eflak Voyvodalığı, Kırım Hanlığı, Raguza Cumhuriyeti ve Erdel Krallığı aracılığıyla gerçekleştirilmiş; bunun dışında kalan diplomatik ilişkilere yönelik işlemler ise, İstanbul'da bulunan yabancı devlet mukim büyükelçilikleri tarafından ifa edilmiştir.⁹¹

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sürekli diplomasi uygulamasından önceki dönemlerle ilgili açıklamalardan sonra, mukim büyükelçiliklerin gündeme geldiği 18. yüzyıl üzerinde durulması gerekmektedir. Bahsi geçen dönem ile birlikte, askeri alanda birbiri ardına gelen başarısızlıklar müttefik arayışlarına neden olmuş; söz konusu durum, Avrupalı Devletlerle sürekli diplomasi ilişkilerinin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda, devlet örgütlenmesinde çeşitli reformların hayata geçirildiği III. Selim Dönemi'nde, üçer yıl süreyle mukim büyükelçiler görevlendirme kararı alınmış ve İngiltere nezdinde Yusuf Ağâh Efendi büyükelçi olarak 8 Ocak 1794 tarihinde göreve başlamıştır.⁹² Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyıldan itibaren yakın ilişkiler içinde olduğu ve herhangi bir şekilde savaşmadığı Fransa nezdinde ilk mukim büyükelçiliğini açması beklenilmesine karşın, 1789 yılında patlak veren Fransız İhtilali nedeniyle İngiltere tercih edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Fransız

⁹⁰ YURDUSEV, s. 25-30.

⁹¹ GİRGİN (1992), s. 40.

⁹² İSKİT, s. 156-157.

İhtilali'nden etkilenen Avrupalı Devletlerin bu doğrultudaki tepkilerini hesaba katmıştır.⁹³ İngiltere'den sonra, Prusya ve Avusturya'da mukim büyükelçi görevlendirilmesi düşünülürken, Fransa'nın girişimleri ile 28 Temmuz 1797'de, Seyyid Ali Efendi Paris'e mukim büyükelçi olarak gönderilmiştir.⁹⁴ Bu süreci, Prusya ve Avusturya'daki mukim büyükelçilikler takip etmiştir.⁹⁵

İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya nezdinde görev yapan büyükelçilerin önceden belirlenen üçer yıllık görev sürelerinin dolmasıyla beraber, sürekli diplomasi uygulaması ile ilgili şüpheler ortaya çıkmıştır. III. Selim, mukim büyükelçiliklerden beklediği sonucu elde edememiş ve bu doğrultudaki masraflara daha uzun süreyle katlanmanın gereksiz olduğuna karar vermiştir. İlk aşamada büyükelçilikler hemen kapatılmamış, öncelikle Londra, Viyana ve Berlin Büyükelçiliklerinde maslahatgüzar sıfatıyla Fenerli Rum Beyzadeler görevlendirilmiş;⁹⁶ Paris Büyükelçiliği'ne ise, 1811 yılında aynı uygulama kapsamında Galip Efendi gönderilmiştir. Maslahatgüzarların sürekli diplomasi uygulamasında kullanıldığı bu dönem, Mora Yarımadası'nda Yunan ayaklanmasının başlaması ve Fenerli Rum Beyzadelerinin bilgi toplama görevlerini yerine getirememeleri nedeniyle, 1821 yılında tüm Büyükelçiliklerin kapatılması ile son bulmuştur.⁹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun, sürekli diplomasi uygulamasına geçtiği söz konusu dönemden beklediği sonuçları alamamasının ilk ve en önemli nedeni, güç kaybeden bir İmparatorluğun yürüttüğü diplomasi etkinlikten uzak kalması olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum, mukim büyükelçiliklerin görevlerini ifa etmeleri için gerekli kaynakların sağlanmasında güçlük yaşanmasına sebebiyet vermiş; aynı zamanda büyükelçilerin etkin bir konsolosluk ağı ile desteklenmesini ve merkezi yönetimden yeteri kadar yardım almasını da engellemiştir.⁹⁸ Bunların yanı sıra, sürekli diplomasi daha önce uygulanmamasından kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmış; özellikle büyükelçilerin taşınması gereken nitelikler bakımından sıkıntı yaşanmıştır. III. Selim Dönemi'nde, Avrupalı Devletler nezdinde görev yapan mukim büyükelçilerin mali konularda uzman oldukları; ancak

⁹³ Ömer KÜRKÇÜOĞLU, 2004, The Adoption and Use of Permanent Diplomacy, Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional ?, New York: Palgrave Macmillan, s. 133.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail SOYSAL, 1987, Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1780-1802), Ankara: TTK, s. 194-200.

⁹⁵ Ali Aziz Efendi, 15 Haziran 1797 tarihinde Berlin'de, İbrahim Afif Efendi ise, 13 Eylül 1797'de Viyana'da mukim büyükelçi sıfatıyla göreve başlamıştır. KURAN, s. 41-43.

⁹⁶ a.g.e., s. 47.

⁹⁷ İSKİT, s. 159.

⁹⁸ İlk defa Lale Devri'nde, Ömer Ağa'nın Viyana Konsolosu olarak 1725 yılında görevlendirilmesinin ardından, III. Selim Dönemi'ne kadar birçok konsolos Avrupalı Devletler nezdinde faaliyette bulunmuş; ancak mukim büyükelçilikler ile etkin bir işbirliği gerçekleşmemiştir. Oral SANDER, 1993, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü-Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme, Ankara: İmge Kitabevi, s. 205.

diplomasi alanında yetkinlikten ve özellikle yabancı dil bilgisinden yoksun buldukları görülmüştür.⁹⁹

III. Selim Dönemi içerisinde, 1794 yılında başlayıp, 1821'e kadar devam eden sürekli diplomasi uygulamasının, başarısızlığının yanında, uzun süreçte önemli faydaları olmuştur. Her şeyden önce, II. Mahmud Dönemi'nde tekrar başlatılan mukim büyükelçilik kullanımında, III. Selim Dönemi'nden faydalanılmış ve mukim büyükelçilikler Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesine kadar görev yapmıştır.¹⁰⁰ Bunun yanında, 17. yüzyılda önemi artan reisülküttab, III. Selim Dönemi'nde sürekli diplomasiye geçilmesi ile birlikte dış ilişkilerde yabancı büyükelçiliklerin ilk karşılaştıkları kurum haline gelmiştir.¹⁰¹ II. Mahmud Dönemi'nde ise, dış ilişkilerde uzmanlaşmış bir müesseseye duyulan ihtiyaç sonucu, 11 Mart 1836 tarihinde reisülküttab yerini, Umûr-ı Hariciye Nezareti'ne bırakmıştır.¹⁰²

II. Mahmud Dönemi önemli uluslararası sorunlarla başlamış; Yunan İsyanı, Fransa'nın Cezayir'i işgali ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa İsyanları, Osmanlı İmparatorluğu'nu uzun süre meşgul etmiştir. Bu aşamada mukim büyükelçiliklere tekrar ihtiyaç duyulmuş ve 1832 yılında Londra ile Viyana'ya mukim büyükelçiler gönderilmiştir. İlgili süreç, 1837'de Berlin, 1840'ta Atina, 1849'da Tahran, 1854'te Brüksel ve La Haye, 1857'de Saint Petersburg, 1867'de Washington, 1878'de Bükreş, 1879'da Belgrad, 1898'de Stockholm, 1909'da Sofya ve 1917'de Kopenhag ile devam etmiştir.¹⁰³

Londra ve Viyana'da 1832 yılında tekrar açılan mukim büyükelçilikler ile başlayan gelişmeler, 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla sona ermiştir. Bu zaman aralığında yüz otuz beş mukim büyükelçi görev yapmış, yirmi iki mukim büyükelçilik kurulmuştur. Tiran'a gönderilen Büyükelçi Sadrettin Bey göreve başlamadan saltanat kaldırılmış, kendisi Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmiştir.¹⁰⁴

Osmanlı İmparatorluğu diplomasisi üzerinde durulması gereken son husus, kapitülasyonlar kapsamında gündeme gelen, yabancı devlet konsoloslarının hukuki nitelikleri ve yetkileridir. Fransa'yla 1535 yılında akdedilen anlaşma ile önceki yıllarda olduğu gibi ticari konularda Fransa lehine kolaylıklar getirilmiştir. Karşılıklılık esasına göre belirlenen

⁹⁹ KÜRKÇÜOĞLU, s. 134-136.

¹⁰⁰ KURAN, s. 65.

¹⁰¹ III. Selim Dönemi'nde öne çıkan reisülküttabın, yabancı devlet büyükelçileri ile temasları konusunda bir örnek için bkz., Yılmaz ALTUĞ, 1981-1982, 1798 Yılına Ait Bir Türk Diploması Belgesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası-Atatürk'e Armağan, C. XLV-XLVII, S. 1-4, s. 249-260.

¹⁰² İsmail SOYSAL, 1999, Umûr-ı Hariciye Nezaretinin Kurulması, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara: TTK, s. 72.

¹⁰³ İSKİT, s. 160.

¹⁰⁴ Sinan KUNERALP, 1999, Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara: TTK, s. 113.

hususların yanında, buna dayanmayan ve Fransa'nın konsolosluk yargı organları oluşturmasına izin veren; ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na söz konusu organların kararlarına uyma yükümlülüğü getiren düzenlemeler ön plana çıkmıştır.¹⁰⁵ Anlaşmada yer alan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Katoliklere ilişkin düzenleme, Fransız Konsoloslarına tüm Katolikleri himaye yetkisi getirmiş;¹⁰⁶ bunun ardından, Fransa ile benzer hükümler içeren 1569, 1604 ve 1740 tarihli Anlaşmalar akdedilmiştir. 28 Mayıs 1740 tarihli Anlaşma, diğer Avrupalı Devletlere örnek teşkil edecek bir sistem oluşturması nedeniyle dikkat çekmiştir.¹⁰⁷ Buna göre, ceza ve hukuk davalarında farklı devlet vatandaşı yabancılar arasında meydana gelen uyuşmazlıklarda, yabancı devlet konsolosluk mahkemesi; uyuşmazlığın Osmanlı tebaasından birisi ile yabancı devlet vatandaşı arasında vuku bulması halinde ise, Osmanlı Mahkemeleri, yabancı tercüman bulundurma şartını yerine getirmeleri durumunda, yetkili kılınmıştır. Konsolosluk ayrıcalıkları konusunda ise, modern uygulamanın ötesinde haklar tanıyan düzenlemelere gidilmiştir. Konut, bina ve eşya dokunulmazlığı ve cezai yargı bağışıklığı istisnasızken, hukuki yargı bağışıklığında tek kural dışılık, konsolosun ticaretle uğraşmasından kaynaklanan uyuşmazlıklara ilişkin ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸

Rönesans ile beraber sürekli diplomasiye geçilmesinin beraberinde getirdiği yeniliklerin etkisiyle konsoloslar yargıçlıktan, devletin resmi temsilcisi konumuna gelmiş; söz konusu süreç, yukarıda açıklandığı üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda aynı şekilde gelişmemiştir. Bu durumu, kapitülasyonların yanı sıra, Müslüman Doğu ve Hristiyan Batı arasındaki kültürel farklılık ile açıklamak doğru bir yaklaşım değildir.¹⁰⁹ Aksi takdirde, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde başlayıp, 24 Temmuz 1923'te Lozan Anlaşması ile sonuca ulaşan kapitülasyonları kaldırma çabaları izah edilemez.¹¹⁰

¹⁰⁵ SANDER, s. 88-89.

¹⁰⁶ Louis LE FUR, 1942, Devleterarası Amme Hukuku, (Çev. Nihat ERİM), Ankara: Maarif Matbaası, s. 64.

¹⁰⁷ MENEMENCİOĞLU (1938), s. 149-150.

¹⁰⁸ a.g.e., s. 153-155.

¹⁰⁹ Anzilotti, konsolosluk kurumunun Rönesans ile gösterdiği değişimin Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmemesini, Müslüman Doğu ile Hristiyan Batı arasındaki derin medeniyet farkına bağlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dionsio ANZILOTTI, 1946, Devletler Hukuku Birinci Cilt-Giriş Genel Teoriler, (Çev. Sahir ERMAN), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s. 200-207.

¹¹⁰ 1856 ve 1867 yıllarında başarısızlıkla sonuçlanan ilk girişimlerin ardından, 1913'te tekrar başlayan süreçte Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'na girmeden önce, tek taraflı bir açıklamayla kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmiştir. Avrupalı Devletlerce kabul görmeyen bu durum, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile imzalanan anlaşmalar aracılığıyla sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Savaş'ın sona ermesinin ardından galip devletler, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile akdettikleri anlaşmalarla, 1 Ağustos 1914'ten itibaren, bu Devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu ile imzaladıkları Anlaşmaları geçersiz kılmışlardır. Aynı durum, 10 Ağustos 1920'de Osmanlı İmparatorluğu ile akdettikleri Sevr Anlaşması ile kapitülasyon usulünün 1 Ağustos 1914'ten önceki gibi, istifade eden devletlere iadesini düzenlemeleri ile söz konusu olmuştur. Kapitülasyonlar, büyük mücadelelerden sonra, Lozan Konferansı'nın ardından, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması ile ortadan kaldırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Mesud ALSAN, 1950, Yeni Devletler Hukuku Birinci Cilt, Ankara: Güney Matbaacılık, s. 581-583; MENEMENCİOĞLU (1938), s. 156-158.

Modern Diploması

Rönesans ile gündeme gelen sürekli diplomasının ortaya çıkardığı sorunlar arasında, diploması temsilcilerinin öncelik sırası önemli bir yere sahip olmuştur. Papalık'ın, o dönemde konu hakkında yaptığı düzenleme, Rönesans etkisiyle güç kaybetmesi nedeniyle uygulama alanı bulamamıştır.

Avrupalı Devletler arasında sıklıkla yaşanan savaşların ardından düzenlenen konferanslarda, devletleri temsil eden diploması temsilcilerinin öncelik sırası, önemli bir uyuşmazlık konusu haline gelmiştir. Bunun yanında, yabancı devletlerde görev yapan mukim büyükelçilerin, resmi törenlerdeki öncelik sıralarına da çözüm getirilememiştir.

Avrupa'yı yeniden yapılandırmak amacıyla toplanan Viyana Kongresi'nde, yukarıda bahsi geçen husus, önemli gündem maddelerinden birisini oluşturmuştur. Öncelikle devletleri ve dolayısıyla onları temsil eden diploması temsilcilerini sıraya koyma düşüncesi üzerinde durulmuş; devletlerin sıraya tabi tutulmasının uygulamadaki imkânsızlığı anlaşılınca, diploması temsilcilerinin sınıflandırılması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, Viyana Anlaşması'nın eklerinden biri olan Viyana Tüzüğü, 19 Mart 1815 tarihinde, Avusturya, Prusya, Rusya, İngiltere, Fransa, İspanya, İsveç ve Portekiz tarafından imzalanmıştır.¹¹¹

1815 Viyana Tüzüğü'ne göre, diploması temsilcileri üç sınıfa ayrılmaktadır;

(i) *Büyükelçiler, legalar ve nonslar*¹¹²

(ii) *Hükümdarların nezdinde gönderilen orta elçiler ve diğer temsilciler*

(iii) *Dışişleri bakanı nezdinde gönderilen maslahatgüzarlar*¹¹³

1815 Viyana Tüzüğü'nün düzenlenmesinden üç yıl sonra, 21 Kasım 1818'de, Avusturya, İngiltere, Fransa, Prusya ve Rusya tarafından, orta elçi ve maslahatgüzarın arasına mukim elçi sınıfını dahil eden düzenlemeyi içeren, Aix-la-Chapelle Protokolü imzalanmıştır. Böylece diploması temsilcisi sınıfları;

(i) *Büyükelçiler, legalar ve nonslar*

(ii) *Hükümdarların nezdinde gönderilen orta elçiler ve diğer temsilciler*

(iii) *Mukim elçiler*

(iv) *Dışişleri bakanı nezdinde gönderilen maslahatgüzarlar* şeklini almıştır¹¹⁴

¹¹¹ ALSAN (1947), s. 266; Şevket Fuat KEÇECİ, 1937, Diploması Memurlarının Sureti Tasnifi, Ankara: Hariciye Vekâleti Matbaası, s. 2.

¹¹² Legalar, geçici bir görev veya süreyle görevlendirilen Papalık diploması temsilcileridir. Nonslar ise, Papalık adına görev yapan mukim büyükelçilerdir. ALSAN (1947), s. 266.

¹¹³ 1815 Viyana Tüzüğü madde 1; Tüzük metni için bkz. ALSAN (1950), s. 540-541; İlhan LÜTEM, 1958, Devletler Hukuku Dersleri II, İstanbul: AÜHF, s. 536-537; MERAY (1956), s. 85-86.

1815 Viyana Tüzüğü ve 1818 Aix-la-Chapelle Protokolü, diplomasi ilişkilerine dair ilk kapsamlı kodifikasyon çalışmaları oldukları için önem taşımakta ve modern diplomasinin başlangıcını meydana getiren gelişmeler şeklinde değerlendirilmektedirler.

Modern diplomasinin gelişim sürecinde Wilson İlkelerinin de önemli bir yeri vardır. I. Dünya Savaşı'nın ardından, ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde, diplomaside yüzyıllar boyunca hakim olan gizlilik prensibine karşı, açıklık ilkesini içeren on dört ilkesini açıklamıştır.¹¹⁵ Açıklık ilkesi, hemen kabul görmemesine rağmen, bazı düzenlemelerin de yardımıyla devletlerin desteğini alarak günümüzde uygulamaya yansımıştır.¹¹⁶

Modern diplomasi sürecinde önem taşıyan bir diğer kodifikasyon ise, 1928 yılında toplanan Altıncı Pan-Amerikan Konferansı'nda gerçekleşmiştir. Diplomasi temsilcilerinin ayrıcalıkları, görevleri ve yetkileri konularının, meydana gelen gelişmeler göz önüne alındığında, uluslararası örf ve adet hukuku kuralı niteliği taşıdığı genel olarak kabul edilmiştir. Bahsi geçen hususların bu vasfına rağmen, uygulamada en çok sorun Latin Amerika Devletleri arasında ortaya çıkmıştır. Söz konusu Kıtada sıklıkla siyasi rejim değişikliklerinin yaşandığı birçok devletin bulunması, özellikle diplomatik ayrıcalıklar doğrultusundaki uyuşmazlıklara sebebiyet vermiştir. Bütün bu hususlar göz önüne alındığında, diplomasi temsilcileri ile ilgili bir kodifikasyon zorunlu hale gelmiş ve 20 Şubat 1928 tarihinde düzenlenen Altıncı Pan-Amerikan Konferansı'nda, Diplomasi Temsilcilerine ait Havana Sözleşmesi kabul edilmiştir. Adı geçen Sözleşme, içerdiği hükümler bakımından genel bir kodifikasyon özelliği göstermiş, sadece Amerika Kıtası değil, tüm devletler için yol gösterici bir nitelik taşımıştır.¹¹⁷ Yine aynı Konferans'ta kabul edilen Havana Konsolosluk Mukavelesi, uluslararası örf ve adet hukuku kuralı niteliği bulunmayan ve tarih boyunca ikili anlaşmalarla düzenlenen konsolosluk hukuku ile ilgili önemli bir kodifikasyon olmuştur.¹¹⁸

Söz konusu sürecin ardından diplomasi ilişkileri ile ilgili genel bir kodifikasyonunun gerçekleştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmış; bu bağlamda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1949 yılındaki ilk toplantısında diplomasi ilişkileri, kodifikasyon için seçilen on dört başlıklı geçici listeye girmiştir. BM Genel Kurulu'nun 5 Aralık 1952 tarih ve 658 sayılı Kararı ile

¹¹⁴ ÇELİK, s. 505; KEÇECİ, s. 3

¹¹⁵ Ethem MENEMENCİOĞLU, 19--, Medeniyet Nizamı Diplomasi Yoluyla, İstanbul: Türkiye Basımevi, s. 57.

¹¹⁶ Milletler Cemiyeti (MC) Misakı madde 18 ve Birleşmiş Milletler (BM) Andlaşması madde 102 hükümleri, örgüt üyelerinin imzaladıkları uluslararası anlaşmaların Sekreterliğe tescil ettirilmesini düzenlemektedir. Bu şekilde açıklık ilkesi, diplomasi açısından temel bir kavram haline gelmiştir.

¹¹⁷ Sözleşmenin metni için bkz. ALSAN (1950), s. 556-559.

¹¹⁸ Sözleşmenin metni için bkz. a.g.e., s. 570-573.

diplomasi ilişkilerinin gecikmeden ele alınması kararlaştırılmıştır.¹¹⁹ Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda ortaya koyduğu Tasarının, Genel Kurul'un 07.12.1959 tarih ve 1450 sayılı Kararı'yla, uluslararası bir konferansta görüşülmesi karara bağlanmıştır.¹²⁰ Viyana'da, 2 Mart-14 Nisan 1961 tarihleri arasında gerçekleştirilen Diplomatik İlişki ve Muafıklar Hakkında BM Konferansı'nın sonunda, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Tasarısı üzerinde bazı değişikliklere gidilerek, Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi imzalanmıştır.¹²¹ Sözleşme, yirmi ikinci onaylama ve katılma belgesinin BM Genel Sekreteri'ne tevdi edildiği tarihi izleyen otuzuncu gün olan 24 Nisan 1964'te yürürlüğe girmiştir.¹²² 1961 Viyana Sözleşmesi, Türkiye tarafından 1984 yılında onaylanmış, 05.04.1985 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir.¹²³

Diplomasi ilişkileri içerisinde değerlendirilmemesine rağmen, bünyesindeki birçok kurumla uygulamada benzerlik taşıyan konsolosluk ilişkileri, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1949 yılındaki ilk toplantısında, kodifikasyon için belirlenen on dört başlıklı listede yer almış; ancak konsolosluk ilişkilerinin uluslararası örf ve adet hukuku kuralı özelliğinin sınırlılığı ve esas belirleyici yanının iki taraflı anlaşmalar tarafından oluşturulması, kodifikasyon çalışmalarını zorlaştırmıştır.¹²⁴ Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmalarını, 1955 yılında görevlendirilen raportörün iki yıl sonra sunduğu Raporu esas alarak gerçekleştirmiştir.¹²⁵ Bu çalışmalar sonucunda, Genel Kurul'un 18.12.1961 tarih ve 1685 sayılı Kararı üzerine, 4-22 Nisan 1963 tarihleri arasında Viyana'da düzenlenen Konferansın ardından, Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi imzalanmış, 19 Mart 1967'de ise yürürlüğe girmiştir.¹²⁶ Türkiye tarafından, 20.05.1975 tarihinde onaylanan 1963 Viyana Sözleşmesi, 27.09.1975'te yürürlüğe girmiştir.¹²⁷

¹¹⁹ Seha L. MERAY, 1958, Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Dokuzuncu Toplantısı, AÜSBFD, C. 13,S. 1, s. 132-133.

¹²⁰ Report of the International Law Commission Covering The Work of its Tenth Session, 28 April-4 July 1958, Document A/CN.4/117, Yearbook of International Law Commission, Vol. 2, s. 89-106, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_117.pdf, (Erişim Tarihi: 15.05.2015).

¹²¹ ÇELİK, s. 502-504; Sözleşme'nin resmi metni için bkz. R.G, T. 24.12.1984, S. 18615; Sözleşme metni için ayrıca bkz., Enver BOZKURT, 2003, Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, Ankara: Nobel, s. 459-469; Aslan GÜNDÜZ, 2013, Milletlerarası Hukuk, Konu Anlatımı, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, İstanbul: Beta, s. 584-594; Buradan sonra "1961 Viyana Sözleşmesi" olarak anılacaktır.

¹²² ÇELİK, 1980, s. 504; 1961 Viyana Sözleşmesi md. 51/1.

¹²³ Hüseyin PAZARCI, 1999, Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 100.

¹²⁴ Report of the International Law Commission on the Work of its Thirteenth Session 1 May to July 1961, Document A/CN.4/141, Yearbook of International Law Commission, Vol. 2, s. 91, para. 29, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_141.pdf, (Erişim Tarihi-15.05.2015).

¹²⁵ ZOUREK, s. 75.

¹²⁶ Buradan sonra "1963 Viyana Sözleşmesi" olarak anılacaktır; ÇELİK, 1980, s. 553.

¹²⁷ Sözleşme'nin resmi metni için bkz. R.G, T. 27.09.1975, S. 15369; Sözleşme metni için ayrıca bkz. BOZKURT, s. 470-493; GÜNDÜZ, s. 604-623.

Kodifikasyon çalışmaları sadece diplomasi temsilcileri ve konsolosluk görevlileri ile sınırlı kalmamıştır. Bunların dışında bulunan, ancak benzer statülere sahip gruplar için de çalışmalar yapılmış ve uluslararası sözleşmeler ortaya çıkarılmıştır. En önemlileri, 1946 tarihli BM'nin İmtiyaz ve Muafiyetlerine Dair Sözleşme ile 1947 tarihli Uzmanlık Örgütlerinin İmtiyaz ve Muafiyetlerine Dair Sözleşme'dir.¹²⁸ Diplomasi ve Konsolosluk İlişkileri ile ilgili Viyana Sözleşmeleri'nin ardından, diplomasi alanındaki gelişmeler üç yönde gerçekleşmiştir. Bunlar, 1969 tarihli Özel Misyonlar Hakkında Sözleşme, Diplomatik Ajanlar Dahil Milletlerarası Alanda Korunan Kimselere Karşı Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair 1973 tarihli New York Sözleşmesi ve Evrensel Mahiyetteki Milletlerarası Örgütlerle İlişkilerinde Devletin Temsili ile İlgili 1975 tarihli Viyana Sözleşmesi olarak meydana gelmiştir.¹²⁹

Modern diplomasi döneminde, kodifikasyonların yanı sıra, uygulamaya yönelik değişiklikler de ortaya çıkmıştır. Günümüzde ulaştırma ve haberleşme imkânlarındaki gelişme, diplomasi faaliyetini olumlu yönde etkilemektedir. Eski dönemlerde diplomasi temsilcisi, gönderen devlet makamlarından aldığı talimatlar ile uzun süreler temsil görevini yerine getirmekte ve çoğu zaman bu doğrultuda takdir hakkını kullanmaktayken; mevcut teknik olanaklardaki gelişim, gönderen devlet ile olan haberleşmeyi hızlı ve basit bir hale getirmiştir. Bu durum, temsil görevini kolaylaştırırken, uluslararası ilişkilerdeki değişim ise, kapsamını her geçen gün genişletmektedir. Eski dönemlerde siyaset ve ticaret konularıyla sınırlı diplomasi, günümüzde sosyal ve kültürel alanları da bünyesinde barındırmaktadır. Diplomasi temsilcisi, kendisini gönderen devletteki gelişmelerin yanında, bunların uluslararası ortamdaki yansımalarını da takip ederek temsil görevini yerine getirmek zorundadır. Söz konusu durum, diplomasinin kapsamının genişlemesi doğrultusunda, öneminin daha da arttığını göstermektedir.¹³⁰

Günümüz koşullarının beraberinde getirdiği bir başka gelişme, uzun kodifikasyon süreçleri sonrasında ortaya çıkan diplomasi normlarının yıpratılması olmuştur.¹³¹ Diplomasinin faaliyet alanının genişlemesi ve diplomatik temsilin her geçen gün daha çok devlet ve uluslararası örgüt için geçerli hale gelmesi, uygulamada birçok soruna sebebiyet vermiş; diplomatik ayrıcalıklar sıkça ihlal edilmeye başlanmıştır. Uluslararası alanda

¹²⁸ Aslan GÜNDÜZ, 2003, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, İstanbul: Beta, s. 593-594.

¹²⁹ a.g.e., s. 594; Şeref ÜNAL, 2003, Devletler Hukukuna Giriş, Ankara: Yetkin, s. 134.

¹³⁰ ALSAN (1948), s. 196-197.

¹³¹ İSKİT, s. 413.

uyuşmazlığa neden olan çoğu gelişmenin ardından, söz konusu kurum ile ilgili kurallara aykırı fiillerin gerçekleşmesi göze çarpmaktadır.¹³²

23 Nisan 1923 tarihinde, TBMM'nin açılışından kısa süre sonra, 2 Mayıs 1920 günü kabul edilen 3 sayılı Kanun ile Hariciye Vekâleti'nin kurulmasıyla beraber Türkiye Cumhuriyeti, modern diplomasinin her zaman içerisinde olmuştur.¹³³ Günümüzde, yüz otuz dört Büyükelçiliği, on iki Daimi Temsilciliği, seksen bir Başkonsoloslugu ve bir adet Ticaret Ofisi ile geniş bir Dışişleri Bakanlığı Dış Teşkilatı bulunan Türkiye, diploması uygulaması bakımından önemli bir yere sahiptir.¹³⁴

Sonuç

Devletlerin birbirleri ile ilişkilerinin yürütülmesini konu edinen ve Amarna Mektupları ile M.Ö XIV. yüzyıla kadar uzandığı belirlenen diploması kavramı, uluslararası hukukun en temel kurumlarından birini meydana getirmektedir. Rönesans ile birlikte ilk kez mukim büyükelçiliklerin kullanılmasıyla önemli bir dönüm noktasına gelen söz konusu kavram, 1815 Viyana Tüzüğü ile başlayan kodifikasyon sürecinin sonunda 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'yle kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir.

Günümüzde devlet başkanlarını ön plana çıkaran zirve diplomasisinin yaygınlaşması, diplomatik ayrıcalıkların sıklıkla kötüye kullanılması ve dar biçimde yorumlanması yönündeki taleplerin varlığı nedeniyle diploması kavramının eski önemini kaybettiği ileri sürülmektedir. Bu noktada, devlet başkanlarının gerçekleştirdiği diploması faaliyetlerinin diploması temsilcileri tarafından yürütülen uzun süreli müzakereler sonucu hayata geçirildiği ve diplomatik ayrıcalıklar konusunda farklı yaklaşımlar bulunsa da Devletlerin ve Mallarının Yargısal Bağışıklığına Dair BM Sözleşmesi'nde bahsi geçen ayrıcalıkların ilgili hükümlerden etkilenmeyeceklerinin düzenlenmiş olması gözden kaçırılmaması gereken hususlardır.

Modern diplomasiye geçiş ile beraber söz konusu kavramın kurumsal gelişimi büyük oranda tamamlanmış olsa dahi, güncel gelişmeler doğrultusundan önemli değişikliklerin meydana gelmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 1 Temmuz 2002'de yürürlüğe girmesi ile göreve başlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi, on sekiz yaşın üzerindeki tüm gerçek kişiler için, resmi unvan ayrımı yapılmadan; soykırım suçu, insanlığa

¹³² Bu duruma örnek olarak, Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı Devletlerin Kosova'yı tanımaları üzerine, Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da yapılan protesto gösterileri esnasında, Türkiye, ABD, İngiltere ve Hırvatistan Büyükelçiliklerine yapılan saldırılar gösterilebilir. Hürriyet Gazetesi, 21.02.2008.

¹³³ GİRGİN (1992), s. 117.

¹³⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi-01.06.2015).

karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu bakımından yargılama yetkisine sahiptir. Böylelikle, devlet başkanı, hükümet başkanı, dışişleri bakanı veya herhangi bir diplomasi temsilcisinin adı geçen suç türleri bakımından cezai yargılama bağışıklığının ortadan kaldırılmıştır.

Bu ve bunun gibi gelişmeler, diplomasinin, kurumları ile beraber sürekli gelişen ve değişen bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Tabii ki bu durum, diplomasinin gelişim sürecindeki hususların tamamen değişime uğradığı anlamına gelmemektedir. Söz konusu kavram, insanlık tarihi boyunca geçirdiği dönemlerin birikimi ile günümüzde halen uygulama alanı bulmaktadır. İklim değişikliği gibi devletlerin üzerinde uzun süredir uzlaşmaya varmaya çalışıldığı bir kavram hakkında, 30 Kasım – 11 Aralık 2015 tarihleri arasında Paris’te gerçekleştirilen 21. BM İklim Değişikliği Konferansı sonunda imzalanan Paris Anlaşması, diplomasi ve kurumlarının uluslararası toplum için önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

ADCOCK, Frank-MOSLEY, D. J., 1975, Diplomacy in Ancient Greece, London: Thames and Hudson.

AHISHALI, Recep, 2001, Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl), İstanbul: TATAV.

ALSAN, Zeki Mesud, 1947, Devletler Hukuk Dersleri, Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu.

ALSAN, Zeki Mesud, 1948, Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler, Ankara: AÜHF.

ALSAN, Zeki Mesud, 1950, Yeni Devletler Hukuku Birinci Cilt, Ankara: Güney Matbaacılık.

ANDERSON, M. S., 1993, The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919, London-New York: Longman.

ANZILOTTI, Dionsio, 1946, Devletler Hukuku Birinci Cilt-Giriş Genel Teoriler, (Tercüme: ERMAN, Sahir), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

BARKER, J. Craig, 1996, The Abuse of Diplomatic Privileges and Immunities, A Necessary Evil?, Aldershot-Brookfield-Singapore-Sydney: Dartmouth.

- BOZKURT, Enver, 2003, Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, Ankara: Nobel.
- ÇELİK, Edip F., 1980, Milletlerarası Hukuk, C. I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- DAĞ, Ahmet Emin, 2005, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü, İstanbul: Anka.
- GİRGİN, Kemal, 1975, Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı, Ankara: Türkiye İş Bankası.
- GİRGİN, Kemal, 1992, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol), Ankara: TTK.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, 1978, Uluslararası Politika, Ankara: AÜSBF.
- GÜNDÜZ, Aslan, 2003, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, İstanbul: Beta.
- GÜNDÜZ, Aslan, 2013, Milletlerarası Hukuk, Konu Anlatımı, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, İstanbul: Beta.
- HAMILTON, Keith/LANGHORNE, Richard, 1995, The Practice of Diplomacy, London-New York: Routledge.
- İSKİT, Temel, 2007, Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- KEÇECİ, Şevket Fuat, 1937, Diplomasi Memurlarının Sureti Tasnifi, Ankara: Hariciye Vekâleti Matbaası.
- KURAN,ERCÜMEND, 1998, Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- LE FUR, Louis, 1942, Devleterarası Amme Hukuku, (Tercüme: ERİM, Nihat), Ankara: Maarif Matbaası.
- LÜTEM, İlhan, 1958, Devletler Hukuku Dersleri II, İstanbul: AÜHF.
- MENEMENCİOĞLU, Ethem, 1938, Devletler Umumi Hukuku I, İstanbul: T.C Kültür Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu.
- MENEMENCİOĞLU, Ethem, 19—, Medeniyet Nizamı Diplomasi Yoluyla, İstanbul: Türkiye Basımevi.
- MORGENTHAU, Hans J., (Tercüme: ORAN, Baskın-OSKAY, Ünsal), 1970, Uluslararası Politika Cilt 1, Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği.
- NICHOLSON, Harold, 1950, Diplomacy, London-New York: Oxford University Press.
- PAZARCI, Hüseyin, 1999, Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap, Ankara: Turhan Kitabevi.

QUELLER, Donald E., 1967, The Office of Ambassador in The Middle Ages, Princeton-New Jersey: Princeton University Press.

SANDER, Oral, 1993, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü-Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme, Ankara: İmge Kitabevi.

SEVİĞ, Muammer Raşit/Vedat Raşit, 1962, Devletler Hususi Hukuku, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

SOYSAL, İsmail, 1987, Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1780-1802), Ankara: TTK.

TUNCER, Hadiye-TUNCER, Hüner, 1998, Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler, Ankara: Ümit.

TUNCER, Hüner, 1991, Eski ve Yeni Diplomasi, Ankara: Dış Politika Enstitüsü.

TUNCER, Hüner, 2006, Küresel Diplomasi, Ankara: Ümit.

UNAT, Faik Reşit, 1987, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameler, Ankara: TTK.

ÜNAL, Şeref, 2003, Devletler Hukukuna Giriş, Ankara: Yetkin.

Makaleler

ALTUĞ, Yılmaz, 1981-1982, 1798 Yılına Ait Bir Türk Diplomasi Belgesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası-Atatürk'e Armağan, C. XLV-XLVII, S. 1-4, s. 249-260.

İPŞİRLİ, Mehmet, 1999, Osmanlı Devletinde "Eman" Sistemi, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara: TTK, s. 1-35.

KAÇAN ERDOĞAN, Meryem, 2003, 1701 Tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnâmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4, S. 1, s. 63-77.

KUNERALP, Sinan, 1999, Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara: TTK, s. 105-146.

KÜRKCÜOĞLU, Ömer, 2004, The Adoption and Use of Permanent Diplomacy, Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional ?, New York: Palgrave Macmillan, s. 120-152.

MERAY, Seha L., 1956, Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, AÜSBFD, C. 11, S. 3, s. 79-119.

MERAY, Seha L., 1958, Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Dokuzuncu Toplantısı, AÜSBFD, C. 13, S. 1, s. 128-156.

NAFF, Thomas, 1963, Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III 1789-1807, Journal of the American Oriental Society, Vol. 83, No. 3, s. 295-315.

SOYSAL, İsmail, 1999, Umûr-ı Hariciye Nezaretinin Kurulması, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara: TTK, s. 62-88.

TUNCER, Hüner, 1982, Diplomatlarda Aranılan Başlıca Nitelikler, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Y. 2, S. 1, s. 17-22.

YURDUSEV, A. Nuri, 2004, The Ottoman Attitude toward Diplomacy, Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional ?, New York: Palgrave Macmillan, s. 1-28.

Diğer Kaynaklar

ZOUREK, Jaroslav, 1957, Report on Consular Intercourse and Immunities, Document A/CN.4/108, Yearbook of International Law Commission, Vol. 2, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_108.pdf.

Report of the International Law Commission Covering The Work of its Tenth Session, 28 April-4 July 1958, Document A/CN.4/117, Yearbook of International Law Commission, Vol. 2, s. 89-106, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_117.pdf.

Report of the International Law Commission on the Work of its Thirteenth Session 1 May to July 1961, Document A/CN.4/141, Yearbook of International Law Commission, Vol. 2, s. 91, para. 29, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_141.pdf.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa>.